

Őszintén csodáltam diákjaimat...
Modellkísérlet a szociális kompetenciák iskolai fejlesztésére

„A projekt munka során kiemelkedett a közösségből egy olyan 3-4 főből álló vezető csoport, amely képessé vált arra, hogy az osztály munkáját összehangoltan irányítsa. Vezetéregyéniséggé nőtte ki magát K. Zoltán, aki a teendőket napra készen megtervezte, az elvégzendő tevékenységeket irányította. Zoli vezető pozícióját az osztály elfogadta, minden kérdéssel, kéréssel hozzá fordultak. Zolinak voltak állandó segítők, akik mindenben támogatták. Senkit nem szidtak, ha lusta volt, sokkal elfogadóbbak voltak a társaikkal szemben, mint én lettem volna, ha én irányítom a kerítésfestést. Ezért a hozzáállásukért őszintén csodáltam őket és toleranciát tanultam tőlük.” (Az élet iskolája c. programban közreműködő tanár)

Ezzel a nem mindennapi lelkesedéssel és emelkedettséggel számolt be egy tanár kollégánk saját diákjai munkájáról és hozzáállásáról. A helyszín egy dunántúli kisvárosi gimnázium; a tevékenység maga pedig az iskolaudvart övező hosszú kerítés rendbehozatala, lefestése volt. A munka első pillantásra egyszerű *önkéntes* (meghaladott kifejezéssel: *társadalmi*) munkának tűnik – valójában ennél sokkal több: *önkéntes közösségi projekt* volt. Egészen pontosan: önkéntes közösségi projekt a Demokratikus Ifjúságért Alapítvány (DIA)¹ által menedzselte **Az élet iskolája** program² keretében.

Az élet iskolája program a tanulók szociális kompetenciáinak fejlesztését célzó modellkísérlet, amit a DIA harmadik éve működtet a Dunántúlon, elsősorban Zala és Vas megye több tucat általános és középiskolájában. A program *komplex* abban az értelemben, hogy az egyéves programciklusokban párhuzamosan folyik egyfelől a diákok - fentihez hasonló - önkéntes közösségi projektjeinek megszervezése és megvalósítása, másfelől a tanárok által vezetett, tanórai keretekben folyó tréning-jellegű kompetenciafejlesztés. A pedagógusok a tréninget egy erre a célra szerkesztett *Tanári kézikönyv* foglalkozásterve alapján tartják, miután felkészítést kaptak egy 30 órás akkreditált tanár-továbbképzésben. Munkájukat folyamat-követéssel, tesztelt protokoll szerinti mentorálással segítjük. A gyerekek fejlődését kvalitatív és kvantitatív eszközökkel mérjük. - A program tanár-továbbképzési része időközben bekerült több felsőoktatási intézmény tanár-alapképzési rendszerébe, így a program révén tanárjelöltek is elsajátíthatják, és élesben gyakorolhatják a kompetenciafejlesztést.³

Dolgozatunkban gyakorlati megközelítésben mutatjuk be a program implementációs sajátosságait, eredményeit és kihívásait, kezdve a program alapelemeivel, az önkéntes közösségi projekttel és a tréning-jellegű kompetenciafejlesztéssel.

Önkéntes közösségi projekt = közösségi tanulás

Mi is az ú.n. *önkéntes közösségi projekt*? Pedagógusi körökben már általánosan ismert a steril, dekontextualizált tudásátadás egyik alternatívájaként - a szaktárgyi

oktatás vonatkozásában - a *projektmódszer* elmélete és gyakorlata. A módszernek azt a sajátosságát emeljük itt ki, hogy ebben a szisztémában a tanulás a *személyes tapasztalatokon* nyugszik, és valamilyen *gyakorlati* probléma megoldása közben realizálódik. (A projektmódszerről ld.: Knausz.)

Rátérve az *önkéntes közösségi projektre*: ez nem valamiféle szaktárgyi tudás megszerzésére, hanem speciálisan a tanulók szociális és állampolgári kompetenciáinak fejlesztésére irányul úgy, hogy egyesíti a projektmódszert és az önkéntességet. Ezért tekintjük a *közösségi tanulás* alapformájának. Ha nem a NAT kifejezésével szeretnénk élni, mondhatnánk személyes és életviteli, a mindennapi élethez és a boldoguláshoz szükséges kompetenciákat is. Általánosan megfogalmazva pedig: a közösségi tanulás módszereinek, formáinak kialakításával, felkínálásával segítjük hozzá a fiatalokat ahhoz, hogy megismerjék, elsajátítsák a demokratikus értékeket és magatartásmintákat, hogy felelős polgárokká és állampolgárokká váljanak, aminek időszerűségét nem szükséges külön hangsúlyozni.

Hogyan zajlik konkrétan egy önkéntes közösségi projekt (a továbbiakban egyszerűen: *projekt*), és milyen kompetenciák fejlesztésére alkalmas?

A projekt olyan tevékenység-sorozat, amit fiatalok formális vagy informális csoportja egy szociális, egészségügyi, oktatási, kulturális, környezeti vagy egyéb területen észlelt helyi probléma vagy hiány megoldására öntevékenyen és önkéntesen, anyagi ellenszolgáltatás nélkül szervez és sikeresen megvalósít. A közösségi projekt csapatmunkában zajlik és nyilvánvaló eredménye, produktuma van. Szerves része az ötletelés, a célok egyértelmű kitzúzése, a közös döntéshozatal, a megvalósítás folyamatának megtervezése és megszervezése, a szerepek és felelősségek arányos és reális elosztása, a tényleges megvalósítás, az egész folyamat, különösen a felmerült problémák reflexív kezelése, az értékelés majd végül az eredmények közös megünneplése. Mindezzel fejleszthetők, és bizonyíthatóan fejlődnek is a diákok, fiatal felnőttek szociális és állampolgári kompetenciái, mint például :

- az önismeret,
- a hatékony kommunikáció,
- az empátia,
- az együttműködés és konfliktuskezelés,
- a problémamegoldás és tervezés,
- a kritikus gondolkodás,
- a tudás új helyzetekben való alkalmazása,
- a szociális érzékenység,
- az egyéni és társadalmi felelősségvállalás, stb.

Az élet iskolája programban résztvevő osztályok a program egy éve alatt minimum egy projektet csinálnak. Ezek lehetnek egészen kicsi projektek, különösen a fiatalabbak, gyakorlatlanabbak esetében. Például egy-egy kis osztályünnepség, szabadidős tevékenység megszervezése, vagy apró ajándékok készítése, gyűjtése Karácsonykor a rászorulóknak, vagy a szomszédos óvódának, az osztály, az iskola környékének kitakarítása. Nagyobb gyerekek, vagy akiknek már vannak hasonló tapasztalataik, belevághatnak nagyobb iskolai vagy városi kulturális, sport rendezvények, környezetvédelmi, karitatív akciók megszervezésébe. Fontos, hogy a gyerekek saját aktivitása kerüljön előtérbe, a tanár ne erőltesse rá saját elképzeléseit az osztályra, csak a háttérből segítse a folyamatot.

A felsorolt tevékenységek láncolatában, a rendszeres közös reflexiókban, illetve ezek egymásra hatásában, ezek eredményeképpen megy végbe maga a közösségi tanulás. A tevékenységnek egyaránt van „külső”, gyakran tárgyi eredménye, hozadéka, és belső hatása: a résztvevők szociális készségeinek fejlődése, lelki, érzelmi gazdagodása. Az önkéntes közösségi projekt konkrét eredményei lehetnek:

- A tanulók gyakran az osztálytermen kívül, valós helyzetekben aktívan használhatják kompetenciáikat és tudásukat.
- Megtanulhatják, hogyan lehet megfogalmazni, megszervezni és lebonyolítani egy közösségi projektet.
- Megtanulhatnak csapatban dolgozni, felismerni és megoldani problémákat.
- Szervezett keretek között megbeszélhetik, kiértékelhetik a közösségi tevékenység során szerzett tapasztalataikat.
- Felismerik a közösség számára végzett önkéntes tevékenység fontosságát, megtapasztalhatják a segítségnyújtás örömét.
- Erősíti az együttérzést, a többiekkel való törődésre késztet.
- Ráébrednek, hogy ők is képesek valami hasznosat cselekedni.

Kompetenciafejlesztés az osztályfőnöki órán

A projekt mellett **Az élet iskolája** program másik alapeleme a tantermi kompetenciafejlesztő foglalkozások (tréningek) sorozata. A megadott óravázlatok alapján vezetett foglalkozások általában osztályfőnöki óra keretében folynak, de a kollégák más implementációs keretet is választhatnak: délutáni szakköri foglalkozásokat, osztálykirándulást vagy kollégiumi csoport-foglalkozásokat. Mindegyiknek megvannak a maga sajátosságai, előnyei, kihívásai.

Szerencsésen ültethető rá a program az osztályfőnöki órára, hiszen a foglalkozások az érintett 7-13. évfolyamokon tematikailag egészen jól illeszkednek a hagyományos osztályfőnöki órák szokásos témáihoz. Összesen 34 foglalkozás azonos logikában és szerkezetben megírt részletes leírása áll rendelkezésre a Tanári kézikönyvben. Természetesen mind a 34 foglalkozást nem lehet egy tanév osztályfőnöki óráin megtartani. A tanárok az osztály (csoport) igényeinek, fejlődési szintjének és saját konkrét pedagógiai céljaiknak megfelelően általában 15 leckét választanak ki és tartanak meg egy évben. A következő év(ek)ben, már a program keretein kívül, mindenki szabadon, de a megtanult és kipróbált módszertani elvek, saját tapasztalatai figyelembe vételével folytathatja a foglalkozások megtartását.

A feldolgozásra kerülő témakörök a következők:

- Személyes kompetenciák
- Problémamegoldás és konfliktuskezelés
- A hatékony munkavégzés készségei
- A közösségi tanulás készségei.

A témakörök és témakörönként az egyes foglalkozások meghatározott logikai – tartalmi ív mentén egymásra épülnek. A csoportszabályok kialakítását az egyén saját belső érzelmi, akarati világának megismerése és megerősítése, a pozitív énkép kialakítása követi. Erre épülnek az asszertivitást, a mások felé nyitást, az elfogadást és az eredményes kommunikációt érintő foglalkozások. Ezután az együttműködés és a versengés, majd a probléma- és konfliktuskezelés készségeinek fejlesztése következik. A felsorolt kompetenciák birtokában nyitunk a munka világa felé,

felkészülünk a pályaorientációra. Végül a Közösségi tanulás készségei fejezetben kerül sor az önkéntes közösségi projekt logikai előkészítésére, a projekt-folyamat áttekintésére. Ez már folyhat „élesben”, párhuzamosan a tényleges projekt gyakorlati megszervezésével, ami az összes felsorolt készség és attitűd bázisán lehet igazán eredményes.

A program eredményei

Mint említettük, a programnak szerves része a diákok kompetenciafejlődésének *kvantitatív mérése*. Ez program eleji és program végi kérdőíves felmérésből áll, melynek során a gyerekek önmegfigyelés alapján válaszolnak attitűdskálás és nyitott kérdésekre. Több éves megfigyelés alapján szignifikánsan magasabb átlagot tapasztaltunk kortárs kontrollcsoport fejlődéséhez képest a program végén, azaz határozottan fejlődtek a résztvevők készségei elsősorban a következőkben:

- saját jövő felett érzett kompetencia,
- önbizalom,
- kreatív gondolkodás,
- konfliktuskezelés,
- részvétel, közösségi és vezetői felelősség.

Ellentmondásosabb a kép a kommunikáció fejlődésében és az érzelmek kezelése tekintetében: itt a kompetenciák valódi változásának önreflexióját árnyalja, hogy a diákok éppen a program eredményeképpen első ízben szembesülnek bizonyos *elvárásokkal*, ezért gyakran leértékelik saját magukat és a készségeiket.

Melyek a programnak azok a konkrét eredményei, hatásai, amelyek a diákok saját megfigyelései és a tanári-szakértői elemzések, beszámolók, fókuszcsoportos beszélgetések (*kvalitatív eszközök alkalmazása*) alapján kirajzolódnak?

Lássunk néhányat a diákok saját véleményéből:

„Többet tudtunk meg a másikról.”

„Segít abban, hogy közelebb kerüljenek egymáshoz az emberek.”

„Magunkat is jobban megismertük.”

„Segít az életben való eligazodásban.”

„Megtudtam, hogy egyes helyzetekben mit csináljak.”

„Bizonyos dolgokban felkészít a jövőre.”

„Most már odafigyelek a társaimra.”

„Az osztálytársaimat jobban megismerhettem.”

„A program során jobban összejött a társaság.”

„Az életemre különösebb hatással nem volt, de az iskolaira igen, olyan emberekkel kerültem közelebbi kapcsolatba a program során, akikkel azelőtt nem nagyon tartottam a kapcsolatot és nem is nagyon tartottam fontosnak ezt.”

„Abból a szempontból hasznos volt, hogy többet dolgoztunk csoportban, így olyan emberekkel is volt alkalmam beszélni, akikkel egyébként nem.”

Hogy hogyan értékelték a tanárok diákjaik fejlődését, arra egy szép példát a bevezető sorokban már láttunk. Álljon itt még néhány vélemény:

„A program hozzájárult ahhoz, hogy a diákok nyitottabbak legyenek, jobban odafigyeljenek a másokra. Az eddig csendes diákok is többször és bátran megnyilvánulnak a többiek előtt.”

„Az együttműködést gyakorlatban is megtapasztalhatták, a konfliktusok kezelése is jobban megy, a problémákat nem hallgatják el, ugyanakkor nem is veszekedéssel intézik el. Jó közösségé formálódott az osztály, a hibákat látják, ugyanakkor büszkék eredményeikre, és tudnak örülni.”

„A programot sikeresnek tartom, amit szerettem volna elérni év végére, az meg is valósult. A lányok között az ellentétek, konfliktusok elcsitultak, megbarátkoztak egymással, megértették, hogy minden ember más, mindenkit úgy kell elfogadni, ahogy van. Engem is elfogadtak és tudják, hogy ha bármi történik, akkor hozzám nyugodtan fordulhatnak segítségért.”

„Egy-két foglalkozáson készültek fényképek, azok visszanezése is sokat segít most, hogy ne szubjektíven próbáljam megítélni a dolgokat. Mi látható ezeken a képeken? Nem támasztják a tanulók a fejüket, ami az unalom jele lenne, nincsenek keresztbetett kezek és lábak, tehát nincs elzárkózás, elutasítás, bizonytalanság. Néhány képen megfigyelhető a nyitott felfelé tartott tenyér, ami az őszinteséget, a nyitottságot tükrözi. Az arcokról az érdeklődés, egymásra figyelés, feladatokra összpontosítás olvasható le.”

Kulcsszerepben: a tanárok

Az élet iskolája program elsődleges célcsoportja a tinédzserkorú diákság, ugyanakkor kijelenthetjük, a pedagógusok mintegy másodlagos célcsoport jelentenek a programban. Kollégáink gyakran az előre feltételezettnél is jelentősebb kihívással szembesülnek a programmal való ismerkedés és a megvalósítás során. A tanárok továbbképzésének támogatása ugyan szerepel a program általános célkitűzései között, de a hatás feltűnően összetettebb és mélyrehatóbb, és legtöbb esetben érinti a programot befogadó iskola egészét is.

A programimplementációra vállalkozó pedagógusok a tréning-szerűen vezetett tanár-továbbképzésen saját élményen alapuló felkészítést kapnak a kompetenciafejlesztésről, a kooperatív technikákból, a projektszervezési ismeretekből, megismerkednek a facilitátori szerepfelfogás alapjaival, kiscsoportos mikrotanítási gyakorlatokat tartanak a konkrét foglalkozástervekből, és első kézből szereznek tapasztalatokat az önkéntességről is. A felkészülést több száz oldalas szakmai háttériródalom is segíti. Mindez elengedhetetlenül szükséges a sikeres programvezetéshez – mégis, mindezen felül, a tanárok munkájuk során számos kihívással találkoznak. Nézzük a legfontosabbakat.

Először is az időtényező. A foglalkozások megtartása időigényes; megfelelő időt kell szánni a felkészülésre is, és nagyon átgondoltan, de mégis rugalmasan és kreatívan kell bánni a rendelkezésre álló tanórai időkerettel is. Ideális lenne, ha dupla órák állnának rendelkezésre. Az osztályfőnöki órákon ezen kívül sok más halaszthatatlan, kötelező és fontos feladatot is el kell látni, a kívánt hatás elérése érdekében mégis célszerű legkevesebb 15 foglalkozást tartani egy tanév alatt.

Tanárnak és diáknak is nehéz az átállás a szaktárgyi órákról a szünet röpké percei alatt ezekre a foglalkozásokra. A ráhangolódáson kívül egy sor technikai nehézség is felmerül: át kell rendezni a termet, a székeket körbe kell rakni. Ezek a foglalkozások zajjal, mozgással járnak. A kollégiumi, szakköri forma ezért szerencsésebb feltételeket jelenthet.

A tanárnak be kell látnia, és hinnie kell abban, hogy a szociális kompetenciák egyrészt *szükséges* készségek, másrészt iskolai körülmények között fejleszthetők és fejlesztendők is. E nélkül a motiváció nélkül nem lehet sikeres a munkája. Alaposan meg kell ismernie a célokat és a módszereket, a kompetenciafejlesztés hatásmechanizmusát, különbséget kell tudni tennie a készség és az ismeret, a készségfejlesztés és az ismeretátadás között.

A tanárnak bele kell helyezkednie a tréner, a facilitátor szerepébe. A prelegáló tanítási mód és a vele járó szerep gyakran több évtizedes beidegződéseit kell felfüggeszteni **Az élet iskolája** program vezetésekor. A foglalkozások lényege, hogy minden gyerek magát adja, nincsenek jó és rossz válaszok; mindenkit és mindent el kell fogadni. Mindenki egyenrangú. El kell fogadni a közvetlenséget és a személyes hangvételt, és tudni kell személyesnek lenni.

A program vezetése nem kevés önreflexiót igényel, továbbá nagy kitartást és lelkesedést. Túl magas osztálylétszám mellett nehezebb a foglalkozások megtartása, lehetnek passzív, ellenálló, rendbontó diákok. Mint afféle „kötelező” elfoglaltság, nem biztos, hogy minden gyerek számára egyformán vonzó. Esetleg nem minden foglalkozás bizonyul elég sikeresnek; számolni kell egy bizonyos betanulási idővel is.

Nyitottnak kell lenni a közös esetmegbeszélésre, tapasztalatcsere a kollégákkal, a mentorral és az értékelési szakemberrel. El kell tudni fogadni a mentor segítségét, egyáltalán, kommunikálni kell a munkáról, a problémákról, az eredményekről. A kapcsolattartás a mentorral és a programmenedzserrel lényegében internetes alapon működik, levelezni, honlapot böngészni kell.

A hozadék? Látni a diákok fejlődését, kibontakozását, a javuló osztályközösséget; átélni önmagunk meghaladását; új, a szaktárgyi órákon is használható kooperatív és más új módszerek kitanulása, alternatív megoldások alkalmazása a régi nevelési feladatokra, problémákra. Egymás jobb megismerése és elfogadása.

„Olyan oldalukat, gondolataik, érzelmeik olyan mélységét ismertem meg a gyerekeknek, amelyek létezését nem is feltételeztem”.

„Valószínűleg nyitottabb lettem, bár eddig is mindig jó volt a viszonyom a diákokkal. Közvetlenebbé váltam, többet beszélek magamról is. Bármilyen jellegű problémáról nyíltan tudok beszélgetni, nincsenek tabutémák. Megpróbálom mindenkiben megtalálni a pozitív értékeket.”

„A program hozzájárult ahhoz, hogy a diákok nyitottabbak legyenek, jobban odafigyeljenek a másokra. Az eddig csendes diákok is többször és bátran megnyilvánulnak a többiek előtt.”

"A projektnél látszott a közös munkavégzés öröme, együtt dolgoztunk, láttuk az eredményt. A tanár - csoport kapcsolat a kezdetekhez képest annyiban változott, hogy sokkal őszintébbek, nyitottabbak lettek év végére, bátrabban elmondták a véleményüket, ha úgy tetszik, akkor ezt a képességüket sikerült fejleszteni egy kicsit."

A bázis: az iskola

A program eredményessége nagymértékben függ a következőktől:

- mennyire *tényleg* befogadó az iskola, milyen az általános légkör,
- érdemben támogatja-e az intézményvezetés a programot és a tanárok kísérletező munkáját (vagy éppen csak eltűri),
- mekkora és elég őszinte-e az innovációs hajlam az iskolában,
- mennyire bíznak a tanárok általában a gyerekekben, a gyerekek aktivitásában,
- a tantestület mekkora hányada vesz részt benne (minél többen, annál jobb),
- milyen a tanárok képzettsége, mennyire rugalmasak, kreatívak.

Kedvező feltételek között **Az élet iskolája** program:

- erősíti az iskola pedagógiai programját, a pozitív, innovatív szemléletet,
- hozzájárul a különböző fejlesztési programok szinergikus hatásához,
- erősíti az iskola demokratikus jellegét,
- hozzájárul a diákok eredményesebb felkészítéséhez,
- játékosságot, gyakorlatiasságot, életszerűséget és külső kapcsolatokat visz az iskolai életbe⁴,
- hatására a szakórákon, illetve a közösségi élet egyéb területein is alkalmazható kooperatív és más innovatív módszerek honosodnak meg,
- hatására a kompetenciafejlesztés hosszú távon beépülhet az iskola elfogadott, kipróbált módszerei közé, ami emeli az iskola jó hírét, vonzerejét.

Érdeemes mérlegelni, amikor a megfelelő formát keressük az ilyen típusú kompetenciafejlesztéshez, hogy a tanórai implementációs környezetből fakadó kötelező jelleg ellene hat a tanulók motiváltságának, viszont a program a tanulók széles körét eléri. Tehát alacsonyabb motiváltság és teljes létszám mellett kisebb a program hatékonysága – viszont szakköri, vagy más önkéntes formában nagyobb lehet a motiváltság és a hatékonyság, de kevesebb gyereket ér el a program.

A tanulók készségfejlődése természetesen attól is függ, milyen szintről indul a folyamat. Kiemelkedően innovatív szellemű, jó légkörű, magasabb presztízsű iskolában a tanulók készségei már eleve fejlettebbek, jó szintről indul a munka, kevésbé látványos fejlődés érhető el. Kis sarkítással azt mondhatjuk, minél alacsonyabb szintről indul a fejlesztés, annál nagyobb eredményeket lehet elérni, feltéve, hogy az iskola és a tanárok innovatívak, kreatívak és lelkesek.

A mentorálás

A tanárok munkáját segítő mentorok a tanár-továbbképzést tartó külső szakemberek közül kerülnek ki. A mentorálás a képzés befejezése után kezdődik; a mentorok (a szociáliskompetencia-fejlesztés ismert hazai képviselői) egész éven át személyre szabott szakmai támogatást nyújtanak a tanároknak, folyamatos kapcsolattartás keretében segítik a tervezési, órátartási és elemzési munkájukat.

A program szakmai vezetése az elmúlt években kidolgozta, tesztelte a programimplementáció és a mentorálás egyes fázisainak ajánlott időzítését és tartalmát. Részletes ütemterv készült a tanárok számára, emellett különböző útmutatók, kérdőívek, kidolgozott elemzési szempontrendszerek is segítik munkájukat. Évente iskolánként három helyszíni csoportos konzultációra, tapasztalatcserére kerül sor a mentorok vezetésével.

¹ A Demokratikus Ifjúságért Alapítvány (DIA) tíz éve tevékenykedik a közösségi tanulás népszerűsítésén, elterjesztésén. A közösségi tanulás eszméjét az a tapasztalati tanuláson alapuló „DIA-modell” foglalja össze a legszemléletesebben. A DIA küldetése, hogy a demokratikus értékek és a hozzájuk kapcsolódó magatartásformák tapasztalati úton is elsajátíthatók, ezért az önkéntesség és a másokért való tenni akarás gondolatának korai megismerése segíti a következő generációt a demokratikus elvek elfogadásában és a civil technikák gyakorlásában. A DIA támogatja azokat a projekteket, melyek javítják a fiatalok körülményeit és esélyeit lakóhelyükön, tanulmányaik és munkájuk során. www.i-dia.org

² **Az élet iskolája** program több éves nemzetközi kompetenciafejlesztő program, melynek általános céljai: a fiatalok életviteli és szociális kompetenciáinak fejlesztése, a fiatalok eredményesebb felkészítése az életre és a munkába állásra, az oktatás fejlesztése és a tanárok továbbképzésének támogatása. A program egyidejűleg Indiában, Mexikóban, Lengyelországban és Magyarországon folyik immár negyedik éve. Európában az iskolarendszerhez kötve, máshol egyéb formákban segíti a fiatalok fejlődését. Magyarországon három év alatt két tucat iskolában 5700 diák, 240 tanár továbbá 200 tanárjelölt vett részt a programban. A program pénzügyi támogatója a GE Foundation, szakmai koordinátora világszerte az International Youth Foundation (IYF). www.eletiskolaja.org

³ A programot a szombathelyi Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ (volt Berzsényi Dániel Főiskola) és a veszprémi Pannon Egyetem tanárképzésében adaptálták. Legalább harmadéves tanárszakos hallgatók kötelezően választható tantárgy keretében vehetik fel a felkészítő kurzust, és azt követően, egyedül vagy párosával végezhetik általuk választott iskolában, szakköri formában a kompetenciafejlesztést. Felkészítésüket, mentorálásukat a program külső szakértőiként, master trénerüként az intézmény tanárai végzik. A program így további negyven, zömmel dunántúli iskolába jutott el, és szép eredményeket ért el.

⁴ A külső kapcsolatokra egyik példa, hogy a DIA fiatal önkéntesei közvetlenül a résztvevő diákoknak, saját személyes tapasztalataikat, élményeiket hitelesen átadva tartanak külön tréningeket az önkéntes közösségi projektekről. Másik példa a helyi GE dolgozókkal alkalmasszerűen közösen szervezett önkéntes projektek, vagy bevonásuk főleg a pályaeorientációs témák feldolgozásába.

Irodalom:

Jelen írásban felhasználtuk **Az élet iskolája** program szakértői és szakmai vezetői: Galambos Rita, Molnár Zsuzsanna, Simon Gabriella és Szekszárdi Júlia a program számára 2006-2009 között készített kéziratait.

Közösségi tanulás – közösségi projekt. A közösségi tanulás módszerének alkalmazása a fiatalok szociális kompetenciáinak fejlesztésében. Olvasókönyv. Kézirat. Szerk. Bártfai Edit, Galambos Rita. Bp.: DIA, 2008.

A projektmódszerről Id.: Knausz Imre: A tanítás mestersége. Egyetemi jegyzet [online] <http://mek.oszk.hu>

Szabó Eszter – Hayo de Vries: A Demokratikus Ifjúságért Alapítvány szakmai programja. Bp.: DIA, 2005. [online] <http://i-dia.org>

Tanári kézikönyv **Az élet iskolája** programhoz. Műhelytitkok a sikerhez. Kézirat. Szerk. Bártfai Edit, Galambos Rita, Szabó Eszter. Bp.: IYF – DIA, 2006, 2007, 2008.